

1. infinitiivin latiivin lauseopillinen jäsentyminen¹

1. infinitiivin latiivia (*tehdä*) on alun perin käytetty samalla tavoin kuin yleensä nominin tulosijamuotoa. Suomessa ja sen sukukielissä paikallissijailmaus on tunnetusti tavallisimmin adverbiaali, verbiin liittyvä. Myös 1. inf. lat. on historiallisesti katsoen ollut lauseessa yleensä adverbiaalina ja on vieläkin sellaisissa rakenteissa kuin *ei ole t. riitä ruokaa teille antaa, hän toi ruokaa heidän syödä, asia on vaikea toimittaa, asia käy vaikeaksi toimittaa, mennä t. ruveta maata, panna uuni lämmitä*. Toisekseen myös attribuuttina oleva adnominaali paikallissija on ollut mahdollinen. Tällainen 1. inf. lat. esiintyy seuraavissa tyypeissä: *minulla on lupa tehdä, sain luvan tehdä* (substantiivi on abstrakti, vrt. tyyppeihin *minulla on ruokaa syödä, sain ruokaa syödä*), *aikomukseni matkustaa maalle raukesi, olen aikeissa lähteä*. Mutta nykyisten kielioppiemme mukaan 1. inf. lat. voi esiintyä lisäksi subjektina ja objektina, mikä ei alun perin ole voinut olla mahdollista. Näitä tapauksia on syytä tutkia lähemmin.

1. inf. lat:n käsittäminen eräissä tapauksissa subjektiksi ja objektiksi on aiheuttanut vastahuomautuksia. Aarni Penttilän mukaan on mahdollista pitää infinitiiviä objektin sijasta adverbiaalina (Suomen kielioppi s. 483), ja Osmo Ikola on kaventanut erityisesti subjektina pidetyn infinitiivin aluetta (Virittäjä 1954 s. 217). Myös Paavo Siro on selittänyt infinitiivin jäsentymistä eräin osin uudelta näkökannalta (Suomen kielen lauseoppi s. 101—). On siis ilmeistä, että infinitiivin kehittyminen täydellisesti subjektin ja objektin asemaan ei ole kaikissa kauan hyväksytyinä olleissa tapauksissa kiistaton. Tämän vuoksi on ensin tarkasteltava, miten ja milloin tällaiset jäsentelyperiaatteet ovat tulleet suomalaisen lauseopin kuvaukseen.

Ensimmäisissä suomen kieliopissa ei ole mainintaa infinitiivien lauseenjäsenyydestä. Niissä, joissa lauseoppi on mukana, todetaan vain, millaisten sanojen yhteydessä infinitiivejä käytetään. Ensimmäisen kerran 1. inf. lat:n lauseenjäsenyys määritellään Gustaf Erik Eurénin kieliopissa *Finsk Språklära* (1849). Eurén aloittaa perinteen 1. inf. lat:n käsittämiseksi objektiksi tapauksissa *osasi tehdä, osattiin lukea, saamme olla, uskalsivat kokouta* jne. (s. 195). Subjektina hän pitää infinitiiviä varsinaisesti vain ilmaustyyppissä *veljelle vihastua ei kaunistakaan* (s. 194—195), mikä on selvää ruotsin mukailua. Yksipersonaisten verbien *pitää, täytyy, tulee, sopii* ym. yhteydessä olevan infinitiivin lauseenjäsenyyttä hän ei tuo ilmi, mutta mainitsee sen sijaan, että sellaisiin yksipersonaisesti käytettyihin transitiiiverbeihin kuin *naurattaa, pelottaa* liittyvä infinitiivi on käsitettävissä subjektiksi (s. 195).

Seuraavassa lauseopissa, Yrjö Koskisen *Finska Språkets Satslära* -teoksessa (1860), 1. inf. lat:n käyttö on selostettu hieman toisin. Koskinen ei puhu mitään, että infi-

¹ 11. 12. 1965 pidetty lectio praecursoria täydennettynä.

nitiivi voisi esiintyä objektina siten, kuin Eurén on käsittänyt. Hän esittää asian niin, että suomessa on eräänlaisia epätäydellisiä verbejä, »Verba Imperfekta eller Formverber», jotka vaativat täydennykseen 1. inf. lat:n (= »Substantivus I»): *tahdon, taidan, osaan, jaksan, aion, koen, otan, lupaan, saan, viitsin, kehtaan, maltan, huolin, häpeän, pelkään, uhkaan, alan* jne. (s. 92—93). Toisckseen on olemassa verbejä, »Verba impersonalia», jotka myös vaativat samaa infinitiiviä: transitiivit *pelottaa, inhottaa* ym. sekä intransitiivit *täytyy, pitää, tulee, sopii, tarvitsee, auttaa, käy, käskee, kelpaa* (s. 93—94). Sellaisista yksipersonaisista ilmauksista kuin *on aikomus, velvollisuus, käsky, aika, tilaisuus, on ikävä, parempi, vaikea, helppo tehdä jotakin* Koskinen sanoo, että niissä täydennyssanana oleva 1. inf. lat. on ruotsalaisen ajatuksenkulun mukaan subjekti-käsitteenä tai eräänlaisena predikaatikäsitteenä (s. 95—96).

Koskisen kanssa samanaikaisesti valmisteli lauseoppiaan myös Axel Gabr. Corander. Teos ilmestyi vuotta myöhemmin (1861) Viipurissa Utkast till Finsk Satslära -nimisenä. Selvästi havaitsee, että Coranderilla on ollut mallinaan Eurénin kielioppi. Infinitiivin käytön käsittelystä saa sen vaikutelman, että Corander on ollut paljon epäitsenäisempi kuin Koskinen. Hänellä on infinitiivin käytöstä subjektina sama ruotsin mukainen esimerkki kuin Eurénilla: *vihastua veljeensä ei ketään kaunisti*, minkä ohessa on myös suomalainen tyyppi *häpeä on kerjätä*. Näiden rinnalla hän on Eurénia selvemmin sanonut, että infinitiivi on yksipersonaisissa ilmaustyypeissä *minun pitää tehdä ja naurattaa nähdä* niin ikään subjektina (s. 39). Eurénin tapaan hän pitää infinitiiviä objektina tyyppissä *osasi tehdä, en tahdo tulla, hän näkee tulla*, mutta kuitenkin hän on loppuun lisännyt — aivan ilmeisesti Koskisen lauseopin ilmentyttyä — huomautuksen, että infinitiivi on varsinaisesti täytesanana niin kutsutuille muotoverbeille (»formverba») (s. 42). Lisäksi *antaa, sallia* -verbeihin liittyvä infinitiivi on objektina (s. 42—43). Toisessa, täydennetyssä painoksessa, joka ilmestyi Finsk Satslära -nimisenä v. 1865, Corander on luopunut käsityksestä, että infinitiivi on varsinaisten yksipersonaisten ilmausten yhteydessä subjekti, ja pitää sitä nyt objektina kaikkiaan seuraavissa tyypeissä: *minun pitää tehdä, pojan on tarvis kuulla, hänen teki mieli saarnata, minun on vaikea vastustaa* (s. 74). Subjektina hän pitää infinitiiviä vain seuraavantapaisissa ilmauksissa, jotka ovat »half impersonela»: *teistä on vaikeata vastustaa, pojalle käypi kovin raskaaksi kantaa rautaa, juohtui mielehen minulle kostaa isäni surma* sekä tyyppissä *naurattaa nähdä* (s. 70—71).

A. W. Jahnssonin v. 1871 ilmestynyt Finska Språkets Satslära esittää asian siten, että 1. inf. lat. on subjektina tyypeissä 1) *minun täytyy lähteä pois, minusta tuntui kolkolta jättää armas kotini, isännän tekee mieli myydä talo, juohtui mielehen minulle käydä Untamon kylähän*, 2) *terveellistä on juoda, ilettää nähdä*, mutta ei sen sijaan objektina tapausryhmässä *luvata, jaksaa, saattaa, saada, tahtoa, antaa, käskää, sallia* jne. *tehdä*, vaan Koskisen tapaan epätäydellisten verbien predikaatintäydennyksenä (»Såsom predikatsförstärkning till ofullständiga verba»). Viimeksi mainittuihin hän laskee kuuluvaksi myös deskriptiivin tyyppin *ajaa suhutteli*. (S. 106—110.)

Yksimielistä käsitystä 1. inf. lat:n jäsentymisestä ei siis tähän mennessä saavutettu, mikä johtui siitä, että suomen infinitiivirakenteiden omaa luonnetta ei pys-

tytty tulkitsemaan täysin oikein. Kaiken aikaa taustalla kummitteli vieraiden kielten kielioppien malli. Erityisesti perinteen luojasta, Eurénista, havaitsee, että hän on tässä kohden ollut ruotsin kieliopin kahleissa. Aivan ilmeistä on, että hänellä on ollut tärkeimpänä lähteenä *Svensk Språklära utgifven af Svenska Akademien v:lta 1836*, jossa — samoin kuin jo vanhemmissakin ruotsin kieliopeissa — infinitiivi käsitetään subjektiksi tyypissä *Att arbeta stärker helsan* ja objektiksi tyypissä *Jag lofvar att komma* (esimerkit ovat v. 1834 ilmestyneestä P. G. Boivien kieliopista *Försök till en Svensk Språklära*). Aivan tarkoin tämän mukaan on Eurén jäsentänyt suomen 1. inf. lat:n. Kuvaavaa on, että hän on jättänyt suomalaisille tyypillisissä yksipersoonaisissa ilmauksissa esiintyvän infinitiivin jäsentymisen avoimeksi, koska ruotsissa ei ollut siihen mallia. Yrjö Koskinen on havainnut Eurénin ruotsin mukaisen jäsentämisen, ja hän on tietoisesti yrittänyt karttaa sitä. Silloin kun hän lauseenjäsentyästä puhuu, hän erikseen huomauttaakin, että ruotsalaisen ajatuksenkulun mukaan asia olisi niin ja niin. Lopuksi hän vielä tähdentää, että vaikka 1. inf. lat:a käytetään samaan tapaan kuin latinan ja ruotsin infinitiiviä, se ei ole kuitenkaan perimmältään niiden kanssa yhdenmukainen, jonka vuoksi ei käy päinsä pitää 1. inf. lat:a subjektina eikä objektina (s. 99—100). Niin ikään Jahnsson yrittää pysytellä suomalaisilla linjoilla, mutta Corander, kuten mainittu, oli kiinni Eurénin ajatuskaavoissa ja myöhemmin muutteli mielipiteitään.

Nykyaikoihin pysyneen tradition loi E. N. Setälä. Käsitysten vakiintumisen ymmärrämme hyvin: Setälän lauseoppi oli ensimmäinen suomenkielinen ja oli vuosikymmenet ainoa alan esitys, ja tekijästä itsestään tuli auktoriteetti. Kuitenkin on todettava, että hänen 16-vuotiaana v. 1880 julkaisemansa Suomen kielen lauseoppi ei ollut ainakaan 1. inf. lat:n jäsenysperiaatteiden osalta erityisen omaperäinen, vaan hän seuraili ja yhdisteli siinä edeltäjiensä teoksia aina esimerkkejä myöten. On tietymätöntä, mikä on hänen opettajansa Genetzin osuus asiassa, mutta joka tapauksessa hänen periaatteenaan näyttää olleen 1. inf. lat:n puristaminen niihin jäsentelykaavoihin, jotka oli muodostettu nominien käytöstä. Eurénilta ja Coranderilta hän sai objektikategorian ja subjektikategorian täydellisimmin lähimältä edeltäjältään Jahnssonilta. Objektina esiintyvistä 1. inf. lat:sta Setälä sanoo Koskista ja Jahnssonia mukaillen, että se liittyy eräisiin vaillinaisiin transitiviiverbeihin, mutta 4. painoksesta (1896) hän on poistanut maininnan verbien vaillinaisuudesta.

Edellä oleva osoittaa, että 1. inf. lat:n käsittäminen nykyisin subjektiksi ja objektiksi ei kaikissa tapauksissa selity pelkästään kielen historiasta, vaan asia kuuluu myös kieliopin historiaan. Sen vuoksi on arvioitava yhä uudelleen, mikä on struktuurisesti infinitiivin todellinen asema. Osmo Ikola ja Aarni Penttilä ovatkin eräin osin pyrkineet oikaisemaan vanhoja käsityksiä. Infinitiiviä ei ole käsitettävä subjektiksi lauseessa *isännän pitää olla talossansa*, vaan siinä, samoin kuin myös lauseessa *talossa pitää olla isäntä*, infinitiivi muodostaa *isäntä*-sanan kanssa lauseenvastikkeen ja

on sen predikaattiosana. (Näin on tulkittava myös vanhahtava tyyppi *isännän pitää oleman*.) Infinitiivirakenne on kokonaisuudessaan Ikolan mielestä subjektina ja Penttilän mielestä adverbiaalina. Rakenteessa *annan veden valua* infinitiivi *valua* ei ole *antaa*-verbin objekti, vaan *veden valua* muodostaa subjekti- ja predikaattiosaan ja-kautuvan ja kokonaisuutena objektina olevan lauseenvastikkeen. Samalla lailla selittyy rinnakkainen lausetyyppi *annan ammeeseen valua vettä*. (Virittäjä 1954 s. 217—218 ja 1956 s. 125—). Näihin infinitiivirakenteisiin olisi kuitenkin vielä lisättävä kolmas, yksipersonaista *talossa pitää olla isäntä* ~ *isännän pitää olla talossa* -paria vastaava rakennepari, johon tähänastisen jäsentelyn mukaan kuuluu montakin tyyppiä.

Yksipersonaisessa eksistentiaalirakenteessa *talossa on hyvä olla isäntä* subjektina ei ole mikään yksityinen sana, vaan infinitiivirakenne: 'isännän (talossa-)oleminen on hyvä'. Koko ilmaustyyppin todellinen strukturaali luonne havainnollistuu selvästi, kun muunnamme infinitiivirakenteen sivulauseeksi: *on hyvä, että talossa on isäntä*. On kyllä mahdollista pitää *isäntä*-sanaa yksinäänkin subjektina (jolloin infinitiivi olisi adverbiaali), mutta — kuten Ikola käsittelemistään *pitää*-rakenteista huomauttaa — olisi epäjohdonmukaista vastaavaa ei-eksistentiaalia tyyppiä jäsentää toisin. Ei-eksistentiaali tyyppi *isännän on hyvä olla talossa* on = *on hyvä, että isäntä on talossa*. Subjekti- ja predikaattiosan sisältävät infinitiivirakenteet *isäntä olla* ja *isännän olla* ovat siis kokonaisuutena lauseessa subjektina. *Hyvä* on predikatiivi. Silloin kun infinitiivirakenteessa ei ole subjektiosaa, infinitiivi yksin edustaa lauseen subjektikäsitettä, eli siis itse asiassa entiseen tapaan jäsennettynä *on hyvä olla* = 'oleminen on hyvä' (samoin kuin myös tapauksissa *pitää olla* ja *anna valua* infinitiivi on yksin subjektina ja objektina). — Tähän liittyy myös vastaava predikatiiviadverbiaalinen sisältävä rakennetyyppi: *näytti mahdottomalta meidän ehtiä ajoissa; meidän käy mahdolliseksi näyttää se toteen* (Setälä, Suomen kielen lauseoppi, § 112, IV b).

Setälän periaatteita noudattaen on hankala jäsentää myös sellaisia lauseita kuin *talossa on pakko olla isäntä* ja *tänne oli määrä tulla kaksi miestä*. Rakenteellisesti ne eivät kuitenkaan eroa millään lailla edellisistä eksistentiaalilauseista. Näissäkin on kysymys subjektina olevasta infinitiivirakenteesta, lauseenvastikkeesta, joka on muutettavissa sivulauseeksi: *on pakko, että talossa on isäntä* ja *oli määrä, että tänne tulee kaksi miestä*. Rinnalla on edelleen ei-eksistentiaali tyyppi *isännän on pakko olla talossa* (= *on pakko, että isäntä on talossa*), *kahden miehen oli määrä tulla tänne* (= *oli määrä, että kaksi miestä tulee tänne*). Subjektina on siis infinitiivirakenne *isäntä olla* ja *kaksi miestä tulla* sekä *isännän olla* ja *kahden miehen tulla*. *Pakko* ja *määrä* ovat predikatiiveja samalla lailla kuin edellä adjektiivi *hyvä* ('isännän oleminen on hyvä' ~ 'isännän oleminen on pakko', 'kahden miehen tuleminen oli määrä'). Vrt. Penttilä, Virittäjä 1954 s. 115, Siro, Suomen kielen lauseoppi s. 101. Setälän jäsentelyssä on epäjohdonmukaista se, että adjektiivia on pidetty predikatiivina, mutta substantiivia subjektina. Tästä on suoraan joskus vaikea ratkaista, kumpaa jäsentelyä olisi sovellettava. Esim. sellaiset lauseet kuin *on häpeä kerjätä, on synti laiskotella, on ilo nähdä, on sääli lyödä, on hulluutta tehdä niin, ei ole leikkiä mennä sinne, hätäkös sinne on mennä, mikäs sinne on mennä*

ovat tavallaan tyyppien *on pakko tehdä* ja *on hyvä tehdä* välimuotoja, sillä substantiivi on näissä adjektiivimaisen predikatiivinen: 'on häpeällistä kerjätä; kerjääminen on häpeä', 'on synnillistä laiskotella; laiskotteleminen on synti', 'on hauska nähdä; näkeminen on ilo' jne. Olisi luonnotonta käsittää substantiivi subjektiksi ja infinitiivi sen attribuutiksi: 'on kerjäämishäpeä', 'on laiskottelusynti' jne., kuten *on pakko tehdä* -tyypissä on totuttu tekemään. (Substantiivilla voi olla myös adjektiiviattribuutti: *on suuri ilo nähdä sinua* 'sinun näkemisesi on suuri ilo'.) Vaikka lauseita *on sääli lyödä* ja *mikäs sinne on mennä* vastaamassa ei käytetäkään lauseita *lyöminen on sääli* ja *sinne meneminen on mikäs*, niin *sääli-* ja *mikäs-*sanan käsittäminen predikatiivin asemesta subjektiksi ei vastaa todellisuutta, sillä pääasiana on infinitiivin ilmaisema tekeminen. Sama on tilanne myös sellaisissa tapauksissa kuin *isännän on pakko olla* = *isännän oleminen on pakko*, *sinun on velvollisuus tulla* = *sinun tulemisesi on velvollisuus* tai *hänen olisi nyt jo aika tulla* = *hänen tulonsa olisi nyt jo aika* 'määrä'. Huomattakoon, että ilmauksilla *isän oli tapa hakata puut itse*, *teidän on velvollisuus auttaa osattomia*, *on aikomus t. tarkoitus mennä* on rinnallaan ilmaukset *tapani on pilkkoa puut itse*, *velvollisuutenne on auttaa osattomia*, *aikomus t. tarkoitus on mennä* sekä erikseen *pyrkimykseni on mennä*, *hänen asiansa t. tehtävänsä on mennä*, joissa oikeastaan vain sanajärjestyksen muutos aiheuttaa sen, että substantiivi käsitetään selvästi predikatiiviksi ja infinitiivi subjektiksi (ks. Penttilä, Suomen kielioppi s. 489, Siro, Suomen kielen lauseoppi s. 101). Huomattakoon edelleen, että kun substantiivinen predikatiivi muutetaan predikatiiviadverbiaaliksi, infinitiiviä on niin ikään pidetty subjektina: *velvollisuutenasi on tulla* = 'tuleminen on velvollisuutenasi', *on tapana kävellä* = 'käveleminen on tapana'. — Tilanne muuttuu toiseksi, kun substantiivia tähdennetään ilmaisemalla adverbiaalinen avulla sen lokaalius: *minulla on lupa tulla*, *minulla on aikomus lähteä*, *minulla on kiire mennä* (sen sijaan ei ole mahdollista enää sanoa: *minulla on pakko lähteä*). Tällöin substantiivi kohoaa ilmauksen keskeiseksi — ilman infinitiiviäkin ilmaus on itsenäinen: *minulla on lupa*, *minulla on kiire* (ei sen sijaan: *minulla on määrä*, *minulla on aika*) — ja se on subjektina ja infinitiivi nyt sen attribuuttina (vrt. Siro, mt. s. 101). Vain silloin, kun infinitiivin sisältämän toiminnan tekijää ilmaistaan genetiivillä, nominatiivilla tai partitiivilla (jolloin alkuperäinen analyttinen rakenne on kehittynyt synteettiseksi ja vanha jäsentyminen siis hämärtynyt), on kysymys subjektina olevasta lauseenvastikkeellisesta infinitiivirakenteesta. Tällaisia tapauksia, joissa predikatiivina on substantiivi, on loppujen lopuksi hyvin vähän (Penttilä luettelee niitä Suomen kieliopissaan s. 489 ja Siro Suomen kielen lauseopissaan s. 101—102), ja ne on siis yhdistettävissä vastaavaan adjektiivin sisältävään rakenteeseen. Olisi kuitenkin tehtävä laaja deskriptio nykykielestä, ennen kuin voisi sanoa, mikä on tyyppien *minun on lupa tulla* 'minun on luvallista tulla' ja *minulla on lupa tulla* 'minulla on tulolupa' keskinäinen suhde.

Näin siis lauseissa, joihin kuuluu yksipersonainen verbi tai yksipersonaisesti predikatiivin tai predikatiiviadverbiaalin kanssa käytetty *olla*-verbi, subjektina on infinitiivirakenne, jonka muodostaa genetiivissä, nominatiivissa tai partitiivissa oleva subjektiosa ja 1. inf. lat. predikaattiosana. 1. inf. lat. muodostaa aina yksin

subjektin Setälän Suomen kielen lauseopin jaottelun mukaan vain silloin, kun predikaattina on yksipersonaisesti käytetty kausatiiviverbi (*minua ei huvita mennä* 'meneminen ei huvita minua') tai kun infinitiiviä käytetään muidenkuin tunnetta tai mieltä merkitsevien verbien kanssa (*minulle johtui t. tuli mieleen lähteä* 'minulle johtui t. tuli lähtö mieleen', *minusta tuntui kolkolta lähteä* 'lähtö tuntui minusta kolkolta') (§ 112, IV c). Viimeksi mainitun kohdan voisi laajentaa käsittämään kaikki yksipersonaisesti käytetyn verbin ja adverbiaalin sisältävät rakenteet, joissa infinitiivin tekijäpersoonaa ei ilmaista genetiivillä, nominatiivilla eikä partitiivilla. Tällöin tulisi mukaan myös tyyppi *minulla on tapana nousta varhain* 'varhain nouseminen on minulla tapana'.

Kun Ikolan mukaan verbeihin *antaa, käskeä, sallia* liittyvä infinitiivi muodostaa subjektiosansa kanssa infinitiivirakenteen, joka kokonaisuutena on objektina, on infinitiivin esiintyminen myös objektina supistunut. Jäljellä on kuitenkin vielä joukko verbejä, joihin liittyvää 1. inf. lat:a pidetään objektina: *aikoa, ehtiä, voida, luvata* jne. *tehdä*. Onko infinitiivi näissä tapauksissa todellinen objekti?

Ensinnäkin on huomattava, että 1. inf. lat:n yhteydessä käytettävistä verbeistä seuraavat eivät saa nykysuomessa normaalia nominiobjektia (jotkut vain harvoin eräissä erikoissanonnoissa): *ehtiä, ennättää, hennoa, hirvetä, iljetä, jaksaa, joutaa, juljeta, kehdata, keritä, mahtaa* (obj. vain sanonnassa *ei mahda mitään jollekin*), *malttaa* (obj. vain sanonnassa *malta mielesi*), *raatsia, rohjeta, suittaa, tarjeta, tohtia, uskaltaa, viitsiä, voida* (obj. vain sanonnassa *ei voi mitään jollekin*), *ylettää*. Näitä voidaan pitää yleensä transitiiveina vain sillä perusteella, että pidetään niihin liittyvää infinitiiviä ensin objektina! Jotkut eivät historiallisestikaan ole koskaan olleet transitiiveja. Mutta infinitiivin käsittäminen objektiksi on saanut tietenkin alkunsa sellaisten verbien yhteydestä, joilla on todellisia nominiobjektillisia esiintymiä: *aikoa, ajatella, alkaa, haluta, huolia, kestää, koettaa, kärsiä, luvata, muistaa, nähdä, osata, pelätä, pyytää, päättää, saada, tahtoa, taitaa, tavata, tietää, uhata, unohtaa, ymmärtää, yrittää*. Päältä katsoen näyttääkin, että infinitiivi rinnastuu näiden yhteydessä nominiojektiin: esim. *hän alkaa tehdä* = 'hän alkaa tekemisen, työn'. Aina ei voida kuitenkaan edes tällä tapaa infinitiivi- ja objektikonstruktiota rinnastaa, sillä objektina olevan verbaalinominin subjektipersoonan ei tarvitse olla sama kuin predikaattiverbin, jos predikaattiverbinä on *ajatella, haluta, huolia, kestää, kärsiä, luvata, muistaa, nähdä, pelätä, pyytää, saada, tahtoa, tavata, tietää, uhata, unohtaa, ymmärtää*. Esim.: *ajattelin tulla* ~ *ajattelin tulemista* (kenen?), *en kärsi juosta* ~ *en kärsi* (esim. lasten) *juoksemista*, *en näe tulla* ~ *en näe* (heidän) *tulemista*(an), *saan pieksää* ~ *saan pieksämistä*. Mainitut verbit ovatkin yleensä myös partisiippirakennetta hallitsevina predikaattiverbeinä. Jotta konneksiossa *näen tulla* infinitiivi olisi luvallista käsittää objektiksi, täytyisi suomessa olla indoeurooppalaisten kielten tapaan oppositorakenne *näen hänen tulla*. Yksiselitteisesti objektin kanssa samasubjektisia predikaattiverbejä ovat vain *aikoa, alkaa, koettaa, osata, päättää, taitaa* ja *yrittää* ja näistäkin *päättää* erimerkityksisenä nomini-

ja infinitiiviobjektin kanssa (*päätin opiskella ~ päätin opiskelemisen*) eli siis 'alkamista, aikomista',² 'yrittämistä' ja 'osaamista' merkitsevät verbit. Mutta vielä on eräs ratkaiseva tuntomerkki, jonka perusteella näitä verbejä ei voi pitää 1. inf. lat.:n yhteydessä nimenomaan edes transitiiveina. Esim. *alkaa*-verbiä voidaan käyttää seuraavaan tapaan eksistentiaalilauseessa: *miehiä alkaa tulla*. Jos *alkaa* olisi tässä transitiivi, siihen ei voisi liittyä partitiivisubjektia. Eihän ole mahdollista sanoa: *miehiä alkaa tulemisen, miehiä alkaa työn*. Samalla tavoin esim. *sinne koetti mennä paljon ihmisiä, kyllä osaa olla paljon väkeä, pyrkijöitä tahtoo olla liikaa* ovat rakenteellisesti aivan muuta kuin *koettaa jotakin, osata jotakin, tahtoa jotakin*. Paavo Siro on kiinnittänyt tähän ilmiöön huomiota, mutta hän jäsentää infinitiivin kuitenkin entisellä tavalla (Virittäjä 1951 s. 392, Suomen kielen lauseoppi s. 93). Jos 1. inf. lat. olisi edes historiallisesti katsoen joskus ollut objektina, olisi Eurénin alulle paneman tradition säilyttäminen jollakin tapaa puollettavissa. Mallina olleissa ruotsin rakenteissa tilanne on tältä kannalta tavallaan toinen, sillä infinitiivi on niissä vanha verbaalinominin akkusatiivimuoto ja alkuaankin todellinen objekti (Elias Wessén, Svensk språkhistoria III s. 134—).

Mikä 1. inf. lat. voisi tällöin olla, jos se ei ole objekti? Historiallisillekaan seikoille ei sovi antaa täyttä ratkaisuvalltaa, jos ne eivät enää päde nykykielen struktuurissa. Infinitiivin tulkitseminen adverbialiksi esim. lauseessa *miehiä alkaa tulla* ei saa tukea mistään toisesta rinnakkaisesta nykyilmauksesta. 1. inf. lat. on niin täydellisesti hämärtynyt muoto, ettei sen rinnastaminen tulosijaisiin adverbialeihin sen paremmin kuin muihinkaan adverbialeihin käy vaivatta päinsä. Nekin alussa mainitut rakenteet, joissa infinitiiviä täytyy pitää adverbialina, alkavat olla nykykielessä lähes käyttämättömiä, sillä selvästi jäsentyvä ja täten analyttisemmän rakenteen muodostava partisiipin sijamuoto on useissa tapauksissa tullut synteettisen rakenteen muodostavan infinitiivin tilalle. — Koska jo Siron määritelmän mukaan »Subjektin laadun määrää objektina oleva verbi» (Suomen kielen lauseoppi s. 93) eli siis infinitiivi, niin olisi oikeampaa pitää tätä verbiä toki *predikaattin* kuuluvana. Sopusoinnussa sen jäsentelyn kanssa, että yksipersonalaisissa rakenteissa infinitiivi on lauseenvastikkeen predikaattikäsitteenä, olisi infinitiivin tulkitseminen objektin asemesta predikaatin osaksi. Lauseet *miehiä tulee* ja *miehiä alkaa tulla* ovat struktuuriallisti yhteen kuuluvia; ne ilmaisevat subjektikäsitteen 'miehet' ja predikaattikäsitteen 'tulemisen'. Jälkimmäisen lauseen predikaatti ilmaisee vain tarkemmin tekemisen aspektin. Tällaisissa konneksioissa, joissa 1. inf. lat. liittyy kiinteästi vaillinaiseen verbiin, on siis kysymys infiniitin pääverbin ja finitiitin apuverbin muodostamasta *liittopredikaatista*. (Se, että erällä apuverbinä esiintyvistä verbeistä sattuu olemaan myös itsenäistä käyttöä, ei vaikuta asiaan.) Tämän suuntainen on kaiketi ollut jo Yrjö Koskisen käsitys, kun hän Eurénin ajatuksia vieroksuksen puhuu epätäydellisistä verbeistä tai muotoverbeistä, jotka vaativat täyden-

² Rinnalla on täydennyksenä mainittava vielä verbi *ottaa*, joka saa 1. inf. translatiivin: *ottaa tehdäkseen* 'aikoa tehdä'. 1. inf. transl:a ei liene koskaan pidettykään objektina. Harvinaisempaan se voi liittyä myös muihin verbeihin: *aion mennäkseni*.

nyksekseen 1. inf. lat:n. Jahnnsonkin käyttää infinitiivistä termiä »predikatsförstärkning». Valitettavasti nämä ajatukset ovat jääneet myöhemmissä kieliopeissa huomiotta.

Vaikka alun perin predikaattiverbi on ollut pääverbinä, tilanne on nyt päinvastainen, niin että subjektin laadun määrää siis infinitiivi. Infinitiivi on saanut joka tapauksessa sellaiset verbin ominaisuudet, että periaatteessa on yhtä oikein pitää sitä predikaatin osana kuin partisiippejakin. *Olen tehnyt, olen tekevä* -tyyppisissä liittomuodoissahan on niin ikään kysymys infiniitin pääverbin ja finiitin apuverbin muodostamasta liittopredikaatista. Kun partisiippiset liittomuodot kuuluvat tempusten luokkaan, infinitiiviset liittomuodot voisi lukea modusten luokkaan. Tällaisen **liittomoduksen** apuverbi, joka laajassa mielessä merkitsee yleensä joko 'voimista', 'haluamista, aikomista, yrittämistä' tai 'alkamista', ilmaisee suhtautumista tai **suhdetta** tekemiseen. Apuverbeistä Siro onkin käyttänyt nimitystä modaali apuverbi sen vuoksi, että eräissä tapauksissa apuverbin ja infinitiivin muodostama sanaliitto vastaa potentiaalia (Suomen kielen lauseoppi s. 91). Tämäkin seikka — että esim. *hän taitaa t. saattaa tehdä = hän tehnee* — oikeuttaa puhumaan liittopredikaatista. Koulujäsentelyäkin silmällä pitäen tämä uusi tulkintatapa olisi käsittääkseni yksinkertaisempi ja oppilaiden kannalta luonnollisempi ja tajuttavampi kuin se koko jäsentelysystemissä poikkeuksellinen selitys, että objektina esiintyy varsin usein verbimuoto.

Mielenkiintoista on todeta, että eräät virolaiset syntaksin tutkijat ovat itse asiassa näillä samoilla linjoilla. K. Kure kirjoittaa v. 1963 ilmestyneessä kokoomateoksessa Eesti keele süntaksi küsimusi, että predikaatti voi koostua kahdesta verbistä, joista toinen on taivutusmuodossa ja toinen *da-* tai *ma-*infinitiivissä. Taivutusmuodossa voivat tällaisissa predikaateissa esiintyä 1) deskriptiiverbit, jotka kuvaillen luonnehtivat tekemistä (*vehib künda, löi punetama*), 2) modaaliverbit, jotka ilmaisevat suhtautumista tekemiseen (*voib sõita, pead esinema, tuleb tõlkida*) ja 3) aspektiverbit, jotka ilmaisevat tekemisen alkamista (*hakkab kirjutama*). Ne muodostavat yhdessä toisen verbin infinitiivimuodon kanssa liittopredikaatin (liitöeldis). Kure huomauttaa, että infinitiivi ei ilmaise subjektin tekemisen kohdetta, vaan itse tekemistä. Modaaliverbi ei näet ilmaise subjektin tekemistä, vaan sen suhdetta tekemiseen. Se, että näissä on kysymys todellisesta liittopredikaatista, näkyy siitäkin, että vaikka liittopredikaatin objekti kuuluu nimenomaan infinitiiviin, niin objektin muoto määrääytyy kuitenkin taivutusmuodossa olevan apuverbin muodosta (*voin antaa sinulle kirjan ~ en voi antaa sinulle kirja*).³ (Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused VIII s. 34—36. Vrt. myös: E. Päll, Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused I s. 64.)

Jos *ehdin tehdä* on liittopredikaatti, niin eikö myös 3. inf. illat:n sisältävä synonyymi-ilmaus *ehdin tekemään* ole samassa asemassa? Sama kysymys herää lauseen-

³ Tämä ei ole kuitenkaan ratkaiseva puhutunlaisen liittopredikaatin tuntomerkki, sillä muunkin infinitiivin objektin muodon määrää predikattiverbi. Esim.: *käyn antamassa sinulle kirjan ~ en käy antamassa sinulle kirjaa*.

vastikkeellisen rakenteen *käskin miehen mennä* rinnalla olevan tyyppin *käskin miehen menemään* kohdalla. Mutta asianlaita on kuitenkin se, että vaikka ilmaukset ovat merkitykseltään identtiset, ne ovat rakenteeltaan erilaiset. Lause *käskin miehen menemään* rinnastuu rakenteellisesti lauseeseen *käskin miehen jonnekin*, eikä näissä ole kysymys lauseenvastikkeesta, vaan jokainen sana jäsenyy selvästi erikseen. Sama on sovellettavissa 3. inf. illat:iin kaikkialla. Huolimatta merkityksen samuudesta *ehdin tehdä* ja *ehdin tekemään* voidaan jäsentää eri tavalla. *Ehdin tekemään* kuuluu strukturaalisti kehityksen nykyvaiheessa yhteen tyyppin *ehdin johonkin* kanssa. Eri tavallahan nämä ilmaukset on jäsenetty tähänkin asti, kun 1. inf. lat:a on pidetty objektina. Ennen kaikkea tuottaisi vaikeuksia vetää rajaa liittopredikaattiin kuuluvan ja adverbiaalina olevan 3. inf. illat:n välille (esim. *ehdin tekemään* ~ *menin tekemään*). Sellaisia verbejä, joihin liittyy samassa merkitystehtävässä sekä 1. inf. lat. että 3. inf. illat., on sitä paitsi niin vähän — yleiskielessä vain *ehtiä*, *ennättää*, *keritä*, *joutaa* ja *ylettää* —, että on yksinkertaisinta pitää selvästi tulosijaiseksi tajuttavaa 3. inf. illat:a tulosija-adverbiaaleihin rinnastuvana, vaikka siinä onkin jo havaittavissa kuluneisuutta. Huomattava näet on, että 3. inf. illat:n pääverbeillä on aina myös itsenäistä, muillakin tulosija-adverbiaaleilla järjestyvää käyttöä. Poikkeuksena on vain *ruveta*. Jos virossa *hakkab kirjutama* katsottaisiinkin liittopredikaatiksi, niin käsitystä puolustaa se, että viron »ma-tegevusnimi» on monikäyttöisempänä kehittynyt pitemmälle: se on kuluneempi ja vastaa itse asiassa eräänlaisena verbin perusmuotona suomen 1. inf. lat:a eikä kuulu strukturaalisti täysin samalla lailla yhteen nominien tulosijojen kanssa kuin suomen 3. inf. illat. Yhden *ruveta*-verbin takia ei kannattane — aivan käytännön syistä — luoda suomessa 3. inf. illat:lle uutta jäsenyuskategoriaa.

Sen sijaan deskriptiiviverbin ja 1. inf. lat:n muodostamaa konneksiota voisi hyvin pitää liittopredikaattina, kuten Kure on viron osalta ehdottanut. Tämän suuntainenhan näyttää olleen jo Jahnssoninkin käsitys. *Nauraa hohotti*, *seisoa toljotti*, *kävellä laahusti* jne. muodostavat niin kiinteän tekemisen tapaa ilmaisevan konneksion, että sitä käy pitäminen liittomoduksena. Infinitiivi sopii toisaalta myös adverbiaaliksi, mutta tällainen tulkinta vaikuttaa kuitenkin mekaaniselta ja melko väkimmäiseltä tähänastisten jäsenyskaavojen noudattamiselta. Selvästi liittomoduksiin kuuluvana pitäisin myös tyyppiä *oli pudota* (vrt. *yritti pudota*).⁴

⁴ Vastaavanlaisiksi liittopredikaatiksi näyttäisi mitä ilmeisimmin soveltuvan myös tyyppi *olisikohan mennä* 'menisiköhän'. Mutta koska tämä on yksipersonainen: *olisikohan meidän mennä*, niin *meidän mennä* täytyisi katsoa infinitiivirakenteeksi samalla lailla kuin lauseessa *pitäisiköhän meidän mennä*. Tällainen tulkinta on kuitenkin keinotekoinen, sillä rakennetta ei voi muuttaa sivulauseeksikaan (vrt. Siro, Virittäjä 1951 s. 393, alaviite). Kysymys lauseenvastikkeellisista nominaalirakenteista on kaiken kaikkiaan laaja-alaisempi kuin tässä on voitu käsitellä. Olisi otettava huomioon esim. tyyppi *olisikohan meidän mentävä*. Miten se jäsennetään, että johdonmukaisuus muihin tyypeihin nähden säilyy? *Olisi tehdä*, *olisi tehtävä*, *pitäisi tehdä* ym. yksipersonaisen predikaattiverbin ja nominaalimuodon muodostamat konneksiot voitaisiin vallan mainiosti nekin selittää edellä esitettyjen tapaan kiinteiksi liittopredikaateiksi (esim. *ei pidä mennä* ~ *ei saa mennä*; *kyllä sinne sopii mennä* ~ *kyllä sinne voi mennä*), ja vaivatta tämä tuntuisikin soveltuvan sellaisiin tyypeihin kuin *talossa pitää olla isäntä* ja *talossa on oltava isäntä* (huom. Penttilä, Suomen kieloppi s. 621; vrt. myös viroon). Mutta kompastukseksi näyttää muodostuvan tyyppi, jossa tekijä on genetiivissä: *isännän pitää olla talossa*, *isännän*

Kaiken edellä olevan perusteella 1. inf. lat:a on pidettävä objektina vain silloin, kun se liittyy predikatiivadverbiaalin kanssa käytettyyn transitiiviverbiin: *minä pidän viisaimpana lähteä kotiin; hän katsoi paremmaksi kuolla kuin kerjätä; hän otti tavaksi käydä iltaisin kä elemässä* (Setälä, Suomen kielen lauseoppi, § 112, V b) sekä tyypeissä *mieli tekee mennä, annettiin tietää, että - - 'annettiin tieto, että - -', anna syödä 'anna ruokaa'* (ei 'sallia'-merkityksisenä).

Die syntaktische Analyse des Lativs des 1. Infinitivs in der finnischen Sprache

VON PAULI SAUKKONEN

Der Lativ des 1. Infinitivs (*tehdä* 'tun, machen') ist im finnischen Satz historisch betrachtet nur als Adverbial und Attribut vorgekommen (s. Saukkonen, Itämerensuomalaisen kielen tulosjainfinitivirakenteiden historiaa I—II, Mémoires de la Société Finno-ougrienne 137, 140, Referat), aber nach den Grammatiken tritt er heute auch als Subjekt und Objekt auf. Wenn die Analyse jedoch auf eine der zwei letztgenannten Arten geschieht, ist sie nicht in allen Fällen selbstverständlich (s. z. B. Osmo Ikola, *Viritäjä* 1954 S. 217).

Nach Ikola ist in den unpersönlichen Sätzen *talossa pitää olla isäntä* 'im Hause muss ein (Haus)herr sein' und *isännän pitää olla talossa* 'der (Haus)herr muss im Hause sein' nicht nur der Infinitiv Subjekt, sondern die eine Satzentsprechung bildende Infinitivkonstruktion *isäntä olla* und *isännän olla*, die aus Subjektteil und Prädikatteil besteht. Damit vergleichbar sind noch die Typen *talossa on hyvä olla isäntä* 'es ist gut, dass im Hause ein (Haus)herr ist' bzw. *talossa on pakko olla isäntä* 'im Hause muss (notwendig) ein (Haus)herr sein' und *isännän on hyvä olla talossa* 'es ist gut, dass der (Haus)herr im

Hause ist' bzw. *isännän on pakko olla talossa* 'der (Haus)herr muss im Hause sein'. Das Adjektiv *hyvä* 'gut' und das Substantiv *pakko* 'Zwang' sind Prädikative. Anstelle des Prädikativs kann auch ein Prädikativadverbial stehen: *näytti mahdolltomalta meidän ehtiä ajoissa* 'es schien unmöglich, dass wir rechtzeitig hinkämen'. Als gemeinsame Definition könnte man sagen, dass in Sätzen, zu denen ein unpersönliches Verb oder das mit einem Prädikativ oder Prädikativadverbial unpersönlich gebrauchte Verb *olla* 'sein' gehört, als Subjekt eine Infinitivkonstruktion fungiert, die aus dem im Genitiv, Nominativ oder Partitiv stehenden Subjektteil und dem Lativ des 1. Inf. als Prädikatteil zusammengesetzt ist. In andersartigen unpersönlichen Infinitivkonstruktionen ist immer der bloße Infinitiv Subjekt: *minua ei huvita mennä* 'es macht mir keinen Spass hinzugehen', *minusta tuntui kolkolta lähteä* 'es kam mir grausig vor wegzugehen', *minulla on tapana nousta varhain* 'ich habe die Gewohnheit, früh aufzustehen'.

Der mit den Verben *antaa* 'erlauben', *käskää* 'befehlen', *sallia* 'erlauben' verbundene Infinitiv ist nach Ikola nicht allein das Objekt, sondern er bildet mit seinem Subjektteil eine

on oltava talossa, sillä suomen kieliopin itsestään selvinä pidettyihin peruskäsitteisiin nähän kuuluu, että subjektin ei voi olla genetiivissä. Mutta tarvitseeko ajatuksen silti katketa tähän? Mihin mainittu kieliopillinen aksiomi perustuu? Miksei genetiivi voisi määrätapauksissa olla subjektin sijana? Kuka on määrännyt, että subjektin sijat saavat suomessa olla vain nominatiivi ja partitiivi? Kääntäen: eihän subjektikäsitten looginen määritelmä perustu sijamuotoihin. Genetiivin kehittymisellä subjektin sijaksi olisi eräänlaisena rinnakkaistapauksena partitiivisen adverbiaalin niin ikään yksipersonaisissa ilmauksissa tapahtunut kehittyminen subjektiksi. (Vai olisiko niin, että jos kielioppimme olisi kirjoitettu joskus kantasuomalaisina aikoina, me vieläkin jäsentäisimme *väkeä tulee* -lauseen subjektin adverbiaaliksi, jona Hakulinen on sen olettanut olleen?) Kieliopilliset kategoriat ja kielen kuvaus on luotava sellaisiksi, että lopputulos on, paitsi johdonmukainen, mahdollisimman yksinkertainen. Saattaa hyvinkin olla niin, että genetiivisubjektin mukaanotto yksinkertaistaisi kielioppia ja helpottaisi myös sen oppimista. Lauseenvastikekategorian tahallinen laajentaminen voi tehdä kielipistamme entistä raskaamman. Tätä periaatteellista kysymystä aion käsitellä tarkemmin laajemmin työn yhteydessä.

als Satzentsprechung fungierende Infinitivkonstruktion, die in ihrer Gesamtheit das Objekt ausmacht. Auch den mit den modalen Hilfsverben *alkaa* 'anfangen', *yrittää* 'versuchen', *osata* 'können, verstehen' usw. verbundenen Infinitiv kann man nicht als Objekt ansehen, und zwar aus folgenden Gründen: 1) Viele dieser Verben können kein normales Nominalobjekt bekommen. 2) Damit z.B. in der Konnexion *näen tulla* 'ich sehe genug, um kommen zu können' der Infinitiv *tulla* 'kommen' als Objekt aufgefasst werden dürfte, müsste es im Finnischen die dazu in Opposition stehende Konstruktion **näen hänen tulla* 'ich sehe ihn kommen' geben, denn sonst ist die Agensperson des Infinitivs nicht eindeutig. 3) Die Hilfsverben können nicht einmal transitiv sein, weil das mit ihnen verbundene Subjekt im Partitiv stehen kann: *miehiä alkaa tulla* 'Männer fangen an zu kommen' (es ist nicht möglich zu sagen: **miehiä alkaa tulemisen* 'Männer fangen das Kommen an'). Das Vorbild der Grammatiken fremder Sprachen hat bewirkt, dass der Infinitiv als Objekt aufgefasst worden ist. Mit dieser Tradition begann im Jahre 1849 G. E. Eurén in seiner Grammatik »Finsk Språklära».

Da die Art des Subjekts (Nominativ oder Partitiv) von dem mit dem modalen Hilfsverb verbundenen Infinitiv bestimmt wird, wäre es richtiger, den Infinitiv als zum Prädikat gehörig anzusehen, als das Hauptverb eines zusammengesetzten Prädikats. Man könnte diese Formen zur Klasse der zusammengesetzten Modi rechnen. Zusammenge-

setzte Tempora entsprechender Art sind je *olen tehnyt* 'ich habe getan' und *olen tekevä* 'ich werde tun', in denen es sich ebenfalls um ein zusammengesetztes Prädikat handelt, das aus dem finiten Hilfsverb und dem infiniten (partizipialen) Hauptverb besteht. Den Illativ des 3. Infinitivs kann man in dieser Hinsicht dem Lativ des 1. Inf. nicht gleichstellen, denn obgleich z.B. *ehdin tehdä* 'ich habe Zeit zu tun' und *ehdin tekemään* ihrer Bedeutung nach identisch sind, ist das letztgenannte als deutlicher Wohin-Kasusausdruck strukturell mit dem Typ *ehdiä johonkin* 'rechtzeitig irgendwohin gelangen' zu vergleichen. Hingegen muss eine feste Wortverbindung, die aus einem Deskriptivverb und dem Lativ des 1. Inf. besteht, z.B. *nauraa hohotti* 'er lachte laut (»ho-ho«)', als zusammengesetztes Prädikat aufgefasst werden, ebenso wie der Typ *oli pudota* 'er war am Fallen, wäre fast gefallen'. Einige estnische Forscher sind in bezug auf das Estnische zu ähnlichen Endergebnissen gelangt (Keele ja Kirjanduse Instituudi Urimumused VIII S. 34—36, I S. 64).

Der Lativ des 1. Inf. erklärt sich als Objekt nur dann, wenn er sich einem transitiven Verb anschliesst, das mit einem Prädikativadverbial gebraucht wird: *minä pidän viisaimpana lähteä kotiin* 'ich halte es für das Klügste, nach Hause zu gehen', sowie in den Typen *mieli tekee mennä* 'ich habe Lust hinzugehen', *annettiin tietää, että - -* 'man gab bekannt (eig. zu wissen), dass - -' (nicht wenn *antaa* die Bedeutung 'erlauben' hat), *anna syödä* 'gib zu essen'.